

ПИТАННЯ ДІЇ ПРАВА В ЧАСІ ПРИ ПОДОЛАННІ ПРОГАЛИН У ЗАКОНОДАВСТВІ

Проаналізовано питання збереження встановлених для конкретної норми права параметрів її темпоральної дії при застосуванні такої норми для подолання прогалин у законодавстві. Дану проблему досліджено стосовно звичайних і виключних параметрів темпоральної дії норми, а також відносно аналогії закону, аналогії права, субсидіарного застосування права.

Ключові слова: дія права у часі, межі дії права у часі, зворотна дія права у часі, аналогія закону, аналогія права, субсидіарне застосування права.

Проблеми застосування аналогії закону та аналогії права для подолання прогалин у законодавстві є достатньо дослідженими у правничій науці. Їх розв'язанню на теоретичному рівні приділяли увагу багато вчених, серед яких С. І. Вільнянський, В. К. Забігайло, В. Н. Карташов, О. В. Колотова, В. В. Лазарєв, В. І. Леушин, П. Е. Недбайло, А. С. Піголкін, С. В. Полєніна, Д. А. Туманов, Ф. Р. Уранський, В. В. Фідаров, С. В. Шмалєня та ін. У тому числі доволі вивченим є аспект меж допустимості аналогії.

Разом із тим поза увагою дослідників залишається питання про часові межі дії права при застосуванні аналогії закону і права. З одного боку, відповідна проблематика бачиться достатньо зрозумілою і очевидною, з іншого – наука не звертає на неї увагу практиків, що відкриває шлях можливим помилкам у правозастосовній діяльності при подоланні прогалин у законодавстві.

Як відомо, аналогія закону – це застосування до неврегульованих конкретно правовою нормою відносин норми права, що регулює подібні відносини у цій або суміжній галузі права. Аналогія права – це правозастосовна регламентація неврегульованих конкретно правовою нормою відносин на підставі лише принципів права за умови відсутності можливостей використання

аналогії закону.

Застосовуючи, зокрема, аналогію закону, суд надає певній нормі разову субсидіарну дію щодо певних неврегульованих відносин – в додаток до звичайної предметної сфери регулювання. За таких умов відбувається ніби «нехтування» у відомих межах буквою закону, який встановлює коло випадків, що підпадають під дію норми. Застосування права може зайти за межі законів, «коли почуття наполегливо вимагає рівного обговорення двох чи кількох відносин. Застосування права ніколи не зупинялося прямо перед цією межею» [5, с. 24; 19, с. 171-172]. Чи можна таким же чином не зважати не тільки на предметні рамки, але й на часові межі дії норми, застосувавши, наприклад, норму, що ще (чи вже) не діяла на час існування відповідних неврегульованих відносин?

Як зазначається в науковій літературі, питання про аналогію вже саме по собі безпосередньо пов'язане з питанням про зворотну дію закону [24, с. 186]. Застосування закону за аналогією є схожим на ситуацію зворотної дії закону, або, точніше, на ситуацію дії закону поза звичайними межами своєї темпоральної чинності. Норми не мало б існувати для певних відносин, проте в екстраординарному порядку вона, так би мовити, з'являється. Проте у випадку аналогії правильніше все-таки говорити про застосування норми поза межами саме предметної сфери дії. А от чи може при цьому мати місце вихід за встановлені для конкретної норми межі темпоральної дії (чи відхилення від них), – це питання, яке і потребує свого осмислення.

Таким чином, метою даної статті є пошук відповіді на означене питання, а завданнями, в яких вона конкретизована, є виявлення та спроба розв'язання аспектів цієї проблеми, пов'язаних, по-перше, з різними параметрами темпоральної дії, які можуть мати норми, застосовувані за аналогією, по-друге, з відмінностями між такими інструментами подолання прогалін у законодавстві, як аналогія закону та аналогія права.

Шукаючи відповідь на вищенаведене питання, варто пам'ятати озвучену ще століття тому слушну думку: «При застосуванні права слід боятися двох

крайнощів: 1) мертвої юриспруденції понять, яка зводить застосування права до простого логічного слідування букві закону і не помічає, що закон цей не може собою охопити всі конкретні випадки багатоманітного життя, і 2) заперечення всіх критеріїв, визнання вільного та незалежного від законодавця права, такої вільної творчості судді, яка, врешті-решт, стирає межу між свавіллям і авторитетним судовим рішенням. Віднайти якийсь третій, середній шлях і є завданням юридичної науки» [22, с. 69]. При цьому роль науки тут, як і в багатьох подібних випадках, особлива, адже розв'язання постановленої проблеми не може бути стовідсотково формально виведене з букви закону. Юридична наука, зваживши всі за та проти, має підказати шлях і разом з практикою віднайти найоптимальнішу відповідь.

Як бачиться, у ситуації, що розглядається, присутня конкуренція правових норм та принципів, які конкретизують загальний принцип верховенства права.

З одного боку, йдеться, зокрема, про ст. 55 Конституції України, яка закріплює право на судовий захист, ст. 124 Конституції, відповідно до якої юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають в державі, ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також про засновані на наведених нормах правила ч. 9 ст. 8 ЦПК та ч. 7 ст. 4 ГПК, згідно з якими забороняється відмова у розгляді справи з мотивів відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини (не може бути відмовлено у здійсненні правосуддя й у інших видах процесів). Таким чином, правова система, прагнучи до безперебійного послідовного впорядкування відносин та зіткнувшись з перешкодами, вимагає застосування таких оперативних інструментів, як аналогія закону чи аналогія права.

З іншого боку, йдеться про принцип правової визначеності як невід'ємну складову принципу верховенства права. У свою чергу, правова визначеність деталізується в принципі недопустимості зворотної дії права, вимогах стабільності, передбачуваності правового регулювання, які виявляються на

рівні як правотворення, так і правореалізації. Перераховані принципи та вимоги передбачають дотримання прийнятих правил дії в часі нормативних актів.

Норма, яка претендує на застосування за аналогією, може мати різні параметри дії в часі. Так, вона може діяти при набутті чинності зворотно (поширюючись на одномоментні факти, що мали місце, права та обов'язки, що припинилися до набуття нею чинності), негайно (поширюючись на права та обов'язки, що існують на момент набуття нею чинності) чи перспективно (поширюючись на одномоментні факти та права та обов'язки, що виникають після набуття нею чинності), при припиненні чинності – з достроковим, негайним припиненням дії чи з ультраактивністю [4, с. 154, 158-159; 18, с. 148-149]. До того ж, окрім перерахованих видів фактичної темпоральної дії, потрібно враховувати межі календарної чинності норми – дати набуття та припинення нею чинності. У зв'язку з цим виникає багато питань. Зокрема, чи можливо не зважати як на названі часові напрямки дії норми, так і взагалі на дату набуття нею календарної чинності – і в такому разі, наприклад, застосовувати норму до неврегульованих відносин, що існували до дня введення її в дію?

Як бачиться, першочерговим орієнтиром тут виступає принцип правової визначеності й, зокрема, загальновизнане у світі правило про неприпустимість зворотної дії нормативно-правових актів, що знайшло своє конституційне та законодавче закріплення і в Україні. Так, відповідно до ч. 1 ст. 58 Конституції України, з урахуванням тлумачення Конституційного Суду України, нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність фізичної особи. Щодо юридичних осіб зворотна дія можлива в принципі, але на підставі спеціальної відповідної вказівки в певному нормативному акті (хоча така позиція досить критично сприймається науковцями та практиками, проте вона є офіційним роз'ясненням Конституційного Суду України). У той же час, наприклад, Цивільний кодекс України забороняє зворотню дію актів цивільного законодавства щодо будь-яких суб'єктів (ст. 5 ЦК України).

У зв'язку із цим, перефразовуючи Н. С. Таганцева, можна поставити риторичне запитання: якщо ми не припускаємо, щоб законодавець вводив акти зі зворотною дією, як можна надати таке право суду? [21, с. 189]. Надання державним органам у такий спосіб відповідних дискреційних повноважень шкодить правовій визначеності [14, с. 186]. Міністерство юстиції України в листі № Н-35267-18 від 30.01.2009 р. підкреслює, що винесене за допомогою аналогії рішення у справі не повинно суперечити чинному законодавству.

Конкретність конституційної заборони зворотної дії актів, її значущість як складової принципу правової визначеності, зумовлює її пріоритет, що вносить певні корективи у реалізацію принципу заборони відмови у правосудді з мотивів неповноти законодавства (хоча загалом подолання прогалін через аналогію є також способом забезпечення тієї ж правової визначеності). Зазначене конституційне положення поширюється, як бачиться, і на дію тих норм, що застосовуються за аналогією. Виходячи з наведеного, норма права, якій приписами Основного чи іншого закону або акта не надана зворотна дія, в будь-якому разі не може мати зворотну дію і щодо неврегульованих відносин у порядку застосування за аналогією.

Таким чином, недопустимість зворотної дії норми безперечно є межею при застосуванні аналогії закону (як внутрішньогалузевої, так і міжгалузевої). Врешті-решт, в арсеналі правозастосовця залишається такий інструмент як аналогія права. Використовуючи його, за наявності підстав, можна навіть виробити індивідуальне правило досить близьке до того, що не може бути застосоване через незворотність дії акта.

Опосередковане підтвердження таких міркувань можна знайти й у науковій літературі. Так, М. Алієскеров підкреслює, що аналогія закону (як і аналогія права) не може порушувати принципи здійснення правосуддя. Щодо цивільного судочинства він зазначає, що хоча при застосуванні аналогії порядок вирішення процесуального питання не визначений наперед нормами процесуального права, але при цьому зберігає значущість такий прояв процесуальної форми, як передбачуваність дій суду [3, с. 18; 13, с. 16].

С. Погребняк зазначає, що надання законам зворотної сили правозастосовною практикою є неприпустимим [14, с. 188].

Ще один аспект проблеми – можливість застосування норми за аналогією закону після дати закінчення календарної дії в разі негайного припинення дії норми. Іншими словами, чи може норма, що припиняє діяти на ті права й обов'язки, які продовжують існувати в дату втрати нею чинності і які є її безпосередньою предметною сферою чинності, за аналогією застосовуватися до прав й обов'язків, що продовжать існування чи виникнуть у вказану дату чи пізніше (тобто як така, що має ультраактивну дію)?

Як бачиться, логіка розв'язання цих питань аналогічна. Хоча в наведених випадках ми не маємо заборони, подібної до принципу неретроактивності, все одно залишаються актуальними інші аспекти принципу правової визначеності. Відповідно, норма права, якій законодавчими приписами не надана ультраактивної дії, не може мати такої дії і щодо неврегульованих відносин у порядку застосування за аналогією.

Недостатня увага до проблеми часових меж дії норми при застосуванні аналогії закону інколи призводить до помилок у правозастосовній діяльності.

Так, у травні 2004 р. ВАТ «Донецькоблгаз» звернулося до господарського суду з позовом про стягнення з Горлівської міської ради та КП «Вуглик» відповідної грошової суми. Порухення господарських зобов'язань, що стали підставою для звернення до суду, загалом мали місце до середини 2003 р.

Обставини, що склалися, фактично зробили неможливим виконання минулих судових рішень та захист порушеного відповідачем 2 законного майнового права позивача. Зокрема, КП «Вуглик» було включено до переліку юридичних осіб – підприємств комунальної власності, на яких не розповсюджується положення Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Ухвалою господарського суду провадження у справі про банкрутство відповідача 2 було припинено. На цій підставі господарський суд виключив зі складу відповідачів КП «Вуглик».

При цьому судом було виявлено, що відповідальність органу місцевого самоврядування за боргами юридичних осіб, включених до вищенаведеного переліку, не врегульована законодавством.

Щодо казенних підприємств, на яких також не поширюється положення Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», законодавство містить механізм забезпечення захисту прав їхніх кредиторів. Так, п. 7 ст. 77 ГК України передбачає, що в разі недостатності у казенного підприємства коштів, що перебувають у його розпорядженні, держава, в особі органу управління, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства.

Оскільки КП «Вуглик» створене рішенням Горлівської міської ради, посилаючись на ст. 8 Цивільного кодексу України, суд дійшов висновку, що за аналогією з положеннями п. 7 ст. 77 ГК України відповідач *I* несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями КП «Вуглик». Виходячи з цього, місцевий господарський суд дійшов висновку про задоволення позовних вимог стосовно відповідача *I* – Горлівської міської ради.

Вищий господарський суд, скасовуючи рішення судів нижчих інстанцій, серед іншого звернув увагу, що «місцевий господарський суд, застосовуючи положення Цивільного кодексу України і Господарського Кодексу України, не зазначає чому він застосовує до спірних правовідносин норми ЦК України і ГК України, а не ЦК УРСР» [17].

Пункт 4 розд. 9 ГК України закріпив правило, що даний Кодекс застосовується до господарських відносин, які виникли після набрання чинності його положеннями відповідно до цього розділу. До господарських відносин, що виникли до набрання чинності відповідними положеннями Господарського кодексу України, зазначені положення застосовуються щодо тих прав і обов'язків, які продовжують існувати або виникли після набрання чинності цими положеннями.

Пункт 5 розд. 9 ГК України натомість встановив, що положення Кодексу

щодо відповідальності за порушення господарських зобов'язань застосовуються у разі, якщо ці порушення були вчинені після набрання чинності зазначеними положеннями, крім випадків, коли за порушення господарських зобов'язань була встановлена інша відповідальність договором, укладеним до зазначеного в п. 1 цього розділу строку (тобто дати набуття чинності кодексом – 1 січня 2004 р.).

Положення ГК України щодо відповідальності за вказані порушення, вчинені до набрання чинності відповідними положеннями цього Кодексу стосовно відповідальності учасників господарських відносин, застосовуються у разі, якщо вони пом'якшують відповідальність за вказані порушення.

Як бачимо, правила ГК України не поширюються на відносини відповідальності, які виникли з порушень господарських зобов'язань, що мали місце в відносинах між позивачем та відповідачами до набуття чинності кодексом 1 січня 2004 р. Тому застосування місцевим господарським судом ЦК України та ГК України до фактів минулого є наданням приписам цих актів зворотної дії, що суперечить в цьому випадку Конституції України.

Інший приклад із закордонної юридичної практики. Під час проведення виборів депутатів місцевих рад у березні 1990 р. в Ленінграді були виявлені порушення законодавства про вибори в окрузі, де було зареєстровано обраним депутата Ч. Прокуратура порушила кримінальну справу, розслідування затягнулося, і лише у квітні 1992 р. мандатна комісія внесла на розгляд Ради пропозицію про визнання виборів у відповідному окрузі недійсними. Проте сесія Ради винесла таке рішення: «У порядку застосування аналогії із Законом РРФСР «Про внесення доповнень до Закону РРФСР «Про вибори народних депутатів РРФСР» від 17 січня 1992 р. припинити подальший розгляд питання про дійсність виборів». Законом РРФСР «Про внесення доповнень до Закону РРФСР «Про вибори народних депутатів РРФСР» від 17 січня 1992 р. встановлено, що в випадку порушення Закону про вибори «повноваження обраного народного депутата РРФСР можуть бути визнані недійсними не пізніше року з моменту його обрання депутатом РРФСР». Як видно, норма,

застосована за аналогією, з'явилася після того, як мали місце порушення та виникли відповідні правовідносини за участю Ч. Враховуючи достатньо поширене (хоча і не завжди правильне, на думку автора) розуміння зворотної дії, як дії акта на факти та відносини, що виникли до набуття ним чинності, можливо маємо приклад надання нормі зворотної сили при застосуванні за аналогією. Не вдаючись до глибокого вивчення цієї ситуації, ретельно проаналізованої у статті А. А. Белкіна, варто зауважити, що, як можна зробити висновок зі вказаної праці, належна увага до часового аспекту аналогії відсутня з боку як відповідних правозастосовців, так і самого науковця [5, с. 20–24].

Інше питання, що виникає у зв'язку із завданнями дослідження – чи зберігаються відповідні виняткові характеристики темпоральної дії норми в випадку її застосування за аналогією до неврегульованих відносин?

Загально визнано, що за аналогією не допускається застосування виняткових положень законодавства. Разом із тим існує думка, що при аналогії закони, що встановлюють винятки з загальних законодавчих правил, можуть бути взяті до уваги тільки тоді, коли обставини, що розглядаються, також є винятковими [1, с. 202; 11, с. 98-99; 12, с. 140; 15, с. 31-32].

Як висловився Є. В. Васьковський, виняткові закони не можуть поширюватися за аналогією за наявності однієї з двох умов: 1) якщо законодавець прямо зазначив або якщо їх реальне тлумачення виявило, що вони встановлені спеціально лише для одного або декількох випадків, щоб решта випадків вирішувалися на підставі загальних законів; 2) якщо висновок за аналогією, який робиться на підставі таких спеціальних норм, є менш вірогідним, ніж дедукція із загальних норм [7, с. 124; 11, с. 98].

Зворотна перспективна (окрім поширення саме на майбутні одиничні факти) та відповідно ультраактивна дія в часі правових норм, на відміну від негайної, є винятками з загального правила [18, с. 102]. Відповідно щодо норм, наділених такою дією, цілком актуальне згадане обмеження щодо неможливості застосування виняткових законодавчих приписів.

Звідси виникає питання, чи зберігаються такі спеціально надані норми

параметри дії в часі при її застосуванні за аналогією?

Наприклад, чи зберігається перспективна дія норми, надана їй законодавцем замість негайної. Та зворотне питання, що виникає саме в цьому разі: чи можливе застосування як такої, що має негайну дію, норми, яка за вказівкою законодавця володіє насправді лише перспективною дією в часі, тобто чи можливе таким чином певне відсування назад часових меж дії норми? Іншими словами, чи може норма, що діє на ті права й обов'язки, які виникають з дати набуття нею чинності та які є її безпосередньою предметною сферою чинності, за аналогією застосовуватися до прав та обов'язків, що вже існують на вказану дату?

Відповідаючи на ці питання, потрібно розрізняти дві ситуації. По-перше, коли надання нормативному акту дії, відмінної від негайної, має загальний характер, стосується широкого кола випадків. Так, ч. 3 ст. 5 ЦК України закріплює загальне правило про перспективну темпоральну дію актів цивільного законодавства щодо окремих елементів змісту правовідносин: якщо цивільні відносини виникли раніше і регулювалися актом цивільного законодавства, який втратив чинність, новий акт цивільного законодавства застосовується до прав та обов'язків, що виникли з моменту набрання ним чинності. Ст. 58 Конституції України встановлює зворотню дію актів, що пом'якшують чи скасовують юридичну відповідальність особи (фізичної). Стаття 5 Кримінального кодексу України відтворює та деталізує вказане конституційне положення щодо дії кримінального закону. Стосовно таких ситуацій, швидше за все, правильним буде визнати необхідність збереження особливостей дії в часі норми при її застосуванні за аналогією.

Випадок такого застосування відомий юридичній практиці (за умови, якщо визнати, що в ньому йдеться саме про аналогію закону). Так, у науковій літературі наводиться приклад судового рішення з кримінальної справи, що містить неявну аналогію (фактично використовуючи цей механізм подолання прогалин, суд не може прямо про це вказати в силу існуючої кримінально-правової заборони) [16, с. 14-15; 20, с. 87-89]. Судова палата в кримінальних

справах Верховного Суду України, переглядаючи справу у касаційному порядку, застосувала до Х., засудженого за двома вирокami судів згідно з К К України 1960 р., п. 6 розд. II Прикінцевих та перехідних положень КК України 2001 р. Відповідна норма передбачає, що «осіб, які відбувають покарання за вирокom суду у виді позбавлення волі на строк до п'яти років в колоніях-поселеннях, вважати такими, які відбувають покарання у виді обмеження волі, передбачене статтею 61 цього Кодексу». Проте Х., засуджений попереднім вирокom суду до позбавлення волі в колонії-поселенні строком на 6 місяців, реально це покарання не відбував. Таким чином, зазначена норма мала зворотну дію (в розумінні ст. 5 КК України) щодо відносин, які були її прямим предметом регулювання, і разом із тим була застосована як така, що має зворотну дію і до неврегульованих відносин за аналогією.

По-друге, складніша ситуація має місце тоді, коли йдеться про надання дії, відмінної від негайної, лише окремим приписам нормативного акту в окремому випадку. У такому разі, швидше за все, питання необхідності збереження зворотної чи перспективної (ультраактивної) дії має вирішуватися в кожному випадку з урахуванням усіх обставин. Цілком можливо, що збереження якогось із зазначених параметрів дії норми не буде виправданим у певних випадках.

Таким чином, на підставі всього наведеного вище можна зробити загальний висновок, що норма, яка регулює подібні відносини до неврегульованих, може застосовуватися за аналогією закону до останніх лише за умови що вони потрапляють до сфери її темпоральної дії. Тобто за умови, що гіпотетичні відносини, які подібні до неврегульованих і які існують одночасно з ними, перебувають в полі календарної та фактичної дії такої норми. Недотримання цього правила при застосуванні аналогії закону, зміна часових меж дії норми права ставить правозастосовця над законодавцем, що суперечить місцю правозастосовної діяльності в механізмі правового регулювання, а також над принципами права. Єдині винятки з вказаного правила можуть бути лише в ситуації, коли винятковий напрямок фактичної дії норми в часі (зворотна,

перспективна чи, наприклад, ультраактивна дія) встановлюється законодавцем для окремих одиничних випадків спеціально і коли немає підстав поширювати такий екстраординарний підхід на інші відносини.

До певної міри запропонований загальний висновок впливає з формулювань законодавчих приписів, що закріплюють правила про аналогію закону. Так, ч. 1 ст. 8 ЦК України встановлює: «Якщо цивільні відносини не врегульовані цим Кодексом, іншими актами цивільного законодавства або договором, вони регулюються тими правовими нормами цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, що *регулюють* подібні за змістом цивільні відносини (аналогія закону)». Часова форма виділеного дієслова дає можливість розуміти це положення так, що йдеться про норми, які регулюють подібні відносини саме під час існування неврегульованих відносин. Тобто йдеться про дію норми та неврегульовані відносини, що паралельно існують у часі.

Окрім наведеного, одним зі способів подолання прогалин у законодавстві часто називається т.зв. субсидіарне застосування права [2, с. 274; 8].

Питання про те, чи дійсно пов'язані між собою наявність прогалини у законодавстві та субсидіарне застосування права, не є предметом дослідження у цій праці [див.: 10, с. 12-13]. Варто лише зауважити, що автору бачиться найбільш виваженим розуміння субсидіарного застосування права як самостійного інституту, зумовленого різноплановими зв'язками між окремими частинами системи права, покликаною економити нормативний матеріал шляхом уникнення дублювання норм права у межах однієї чи кількох галузей права, часто споріднених між собою [6, с. 11].

Субсидіарне застосування норми права не передбачає наділення її зовсім новою сферою дії, початково їй не властивою, як це має місце за аналогії закону. Воно ґрунтується на дії цієї норми щодо сфери регулювання, яка є не основною, а допоміжною для неї, проте лишається власною природною сферою (йдеться як про застосування норм, до яких існує конкретне відсилання, так і про застосування норм відповідно до загального відсилання, у тому числі до

іншої галузі права, також йдеться про так зване мовчазне відсилання – без чіткої вказівки законодавця) [9, с. 97; 23, с. 94]. Відповідно природно, що в такому разі у звичайному порядку враховуються часові характеристики дії норми, яка застосовується таким чином.

Якщо ж говорити про часові аспекти застосування аналогії права, тобто подолання прогалін у законодавстві на основі принципів права, то вирішення цього питання залежатиме від того, про застосування яких принципів права йдеться.

Наприклад, якщо мова йде про внутрішньо властиві праву його загальні принципи, то їхній фундаментальний характер вказує на достатньо тривале існування цих принципів, довше ніж чинність більшості правових норм. Такі принципи ніби не з'являються і не зникають, вони в певному сенсі вічні. Окрім того їхня наявність може і не бути прив'язана до такого чіткого орієнтиру для визначення чинності в часі, як закріплення у тексті певного нормативного акта.

Фіксація окремих фрагментів змісту таких принципів у рішеннях судових органів також навряд чи може бути точкою відліку існування відповідних принципів чи їх складових, оскільки судова практика не створює вказані явища, а лише відкриває їхнє існування. Отже, питання часових меж, які слід враховувати при застосуванні аналогії права, тут саме по собі в більшості випадків відсутнє.

Інша справа – принципи конкретнішого характеру, закріплені в певному нормативному акті, які в певний момент можуть з'явитися чи зникнути при внесенні змін до законодавства у зв'язку з переглядом уявлень про засади відповідної сфери права чи держави. При застосуванні таких принципів за аналогією права, як і в описаних вище ситуаціях, слід обов'язково враховувати, чи були вони чинними стосовно певних не врегульованих конкретною нормою відносин.

Підсумовуючи викладене, варто ще раз підкреслити, що у більшості випадків застосування норми за аналогією закону мають враховуватися межі дії такої норми в часі. Норма може бути застосована таким чином лише за умови,

що неврегульовані відносини існують під час її календарної та фактичної темпоральної дії. Лише в ситуації, коли норма має виняткові характеристики дії, пов'язані з нетиповістю врегульованих відносин, такі характеристики не завжди можуть бути поширені на неврегульовані відносини.

Виходячи з природи субсидіарного застосування права, при його використанні жодних сумнівів щодо необхідності дотримання меж темпоральної дії відповідної норми не виникнути в принципі.

У більшості випадків жодних питань не має виникати і в разі використання загальних принципів права при аналогії права, оскільки здебільшого вони не мають видимих часових меж існування. Проте коли йдеться про конкретніші зафіксовані в законодавстві принципи права, мають бути врахованими часові параметри дії норм, в яких такі принципи закріплені.

Список літератури:

1. *Алексеев С. С.* Общие дозволения и общие запреты в советском праве : моногр. / С. С. Алексеев ; под ред. Л. А. Плеханова. – М. : Юрид. лит., 1989. – 288 с.
2. *Алексеев С. С.* Проблемы теории права : курс лекцій : в 2 т. / С. С. Алексеев. – Свердловск, 1973. – Т. 2. – 402 с.
3. *Алиэскеров М.* Процессуальная аналогия в гражданском судопроизводстве / М. Алиэскеров // Российская юстиция. – 2002. – № 3. – С. 18–20.
4. *Бахрах Д. Н.* Действие норм права во времени: теория, законодательство, судебная практика : моногр. / Д. Н. Бахрах. – М. : Норма, 2004. – 224 с.
5. *Белкин А. А.* Аналогия в государственном праве / А. А. Белкин // Правоведение. – 1992. – № 6. – С. 13–24.
6. *Боннер А.* Субсидиарное применение законодательства при разрешении судом гражданских дел / А. Боннер // Советская юстиция. – 1979. – № 10. – С. 11–12.
7. *Васьковский Е. В.* Руководство к толкованию и применению законов. Для начинающих юристов / Е. В. Васьковский ; вступ ст. В. Д. Мазаева. – М. : Юрид. бюро «Городец», 1997. – 126 с.
8. *Гураш В.* Субсидіарне застосування норм цивільного права України до трудових відносин найманої праці / В. Гураш // Вісник Львів. ун-ту. Серія юрид. – 2011. – Вип. 54. – С. 260–266.
9. *Калинин И. Б.* Структура трудового законодательства и субсидиарное применение его норм / И. Б. Калинин // Современные проблемы трудового права России : сб. ст. – Новосибирск, 2002. – С. 88–101.
10. *Клім С. І.* Аналогія закону у цивільному праві України : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / С. І. Клім. – Одеса, 2012. – 21с.
11. *Коваленко Т. О.* Межі застосування юридичної аналогії в земельному праві України / Т. О. Коваленко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – №10. – С. 93–100.
12. *Лазарев В. В.* Применение советского права / В. В. Лазарев. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1972. – 200 с.
13. *Луспенник Д. Д.* Процесуальна аналогія в цивільному судочинстві: де-юре та де-

факто (постановка проблеми) / Д. Д. Луспеник // Адвокат : журн. спілки адвокатів України. – 2006. – №2. – С. 12–17.

14. *Погребняк С. П.* Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : моногр. / С. П. Погребняк. — Х. : Право, 2008. – 240 с.

15. *Поленина С. В.* Аналогия в гражданском праве / С. В. Поленина. – Советское государство и право. – 1969. – № 5. – С. 29–36.

16. *Пономаренко Ю. А.* Застосування кримінального закону за аналогією як засіб подолання прогалин у ньому / Ю. А. Пономаренко // Кримінальне право України. – 2006. – № 2. – С. 9–16.

17. Постанова Вищого господарського суду України № 20/251 від 29.12.2004 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_770889.html.

18. *Пушняк О. В.* Право і час : моногр. / О. В. Пушняк. – Х. : ФІНН, 2009. – 176 с.

19. *Регельсбергер Ф.* Общее учение о праве : моногр. / Ф. Регельсбергер. – М. : Тип. т-во И. Д. Сытина, 1897. – 295 с.

20. Рішення Верховного Суду України: Офіційне видання / за ред. В. Т. Маляренка. – 2004. – Вип. 1 (8). – 128 с.

21. *Таганцев Н. С.* Русское уголовное право : в 2-х т. Часть общая. Т. 1 / Н. С. Таганцев. – 2-е изд., пересмотр. и доп. – Спб : Гос. тип., 1902. – 823 с.

22. *Успенский Л.* Очерки по юридической технике : моногр. / Л. Успенский. – Ташкент, 1927. – 219 с.

23. *Фидаров В. В.* Пределы допустимости применения института аналогии закона и аналогии права в правовой системе России : дис. на стиск. учен. степ. канд. юрид. наук : 12.00.01 / В. В. Фидаров. – Тамбов, 2009. – 228 с.

24. *Шаргородский М. Д.* Уголовный закон : моногр. / М. Д. Шаргородский. – М., 1948. – 311 с.

Пушняк А. В. Вопросы действия права во времени при преодолении пробелов в законодательстве.

Статья посвящена анализу вопроса сохранения установленных для конкретной нормы права параметров её темпорального действия при применении такой нормы для преодоления пробелов в законодательстве. Упомянутый вопрос исследован касательно обычных и исключительных параметров темпорального действия нормы, а также по отношению к аналогии закона, аналогии права, субсидиарному применению права.

Ключевые слова: действие права во времени, пределы действия права во времени, обратное действие права во времени, аналогия закона, аналогия права, субсидиарное применение права.

Pushniak O. V. The questions of the operation of law in time while overcoming the gaps in legislation.

The article analyses the ways of retention of the time parameters set for a particular legal norm while application of the latter for overcoming the gaps in legislation. The given issue is scrutinized for both common and exceptional parameters of the temporal operation of a norm as well as for the analogy in statute, analogy in law and subsidiary application of law.

Key words: operation of law in time, the boundaries of operation of law in time, retroactive operation of law in time, gaps in legislation, analogy in statute, analogy in law, subsidiary application of law.